

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยเรื่องปัจจัยที่มีผลต่อการรักษาโรคไม่ติดต่อดังตามแนวทางพุทธศาสนามีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อสำรวจปัจจัยที่มีผลต่อการรักษาโรคไม่ติดต่อดังตามแนวทางพุทธศาสนา 2) เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการรักษาโรคไม่ติดต่อดังตามแนวทางพุทธศาสนา 3) เพื่อพัฒนารูปแบบปัจจัยที่มีผลต่อการรักษาโรคไม่ติดต่อดังตามแนวทางพุทธศาสนา

กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ผู้ป่วยที่นอนพักรักษาตัวในโรงพยาบาลเอกชนที่ป่วยเป็นโรคไม่ติดต่อดัง จำนวน 141 ตัวอย่าง จากโรงพยาบาลเอกชน 3 แห่ง โดยการสุ่มตัวอย่างแบบหลายขั้นตอน (Multi-Stage Sampling) ประกอบด้วย (1) การสุ่มตัวอย่างแบบโควตา (Quota Sampling) ได้แก่ โรงพยาบาลกรุงธน (KDH) โรงพยาบาลรามคำแหง (RAM) และโรงพยาบาลสมิตเวช (SVH) โรงพยาบาลละ 47 ตัวอย่าง (2) การสุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive sampling) ผู้วิจัยสุ่มตัวอย่างเฉพาะผู้ป่วยที่นอนพักรักษาตัวในโรงพยาบาลเอกชนที่เป็นโรคไม่ติดต่อ เท่านั้น

เมื่อผู้วิจัยได้สร้างแบบสอบถาม และทำการแจกแบบสอบถามให้กับกลุ่มตัวอย่าง และเก็บรวบรวมข้อมูลเรียบร้อยแล้ว ได้นำข้อมูลมาประมวลผลจากเครื่องคอมพิวเตอร์ โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป SPSS for Windows ช่วยในการวิเคราะห์ข้อมูล สำหรับสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ค่าความถี่และค่าร้อยละ ใช้วิเคราะห์ลักษณะด้านประชากรศาสตร์ และพฤติกรรมสุขภาพของกลุ่มตัวอย่าง ใช้ค่าเฉลี่ย และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน เพื่ออธิบายให้ทราบถึงการปฏิบัติตนตามหลักวิถีพุทธ 3ส. 3อ. 1น. โดยใช้ส่วนค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานจะใช้ควบคู่กับค่าเฉลี่ย เพื่อแสดงลักษณะการกระจายของข้อมูล ใช้สถิติ t-test การวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (One-way analysis of Variances) ไคสแควร์ ที่ระดับความเชื่อมั่น 95% และการวิเคราะห์ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาศักยภาพกลุ่มตัวอย่างทดสอบโดยการวิเคราะห์ถดถอยเชิงเส้นแบบพหุ (Multiple Regression Analysis: MRA) ด้วยวิธี Stepwise ใช้สำหรับผลการศึกษา เสนอดังตามขั้นตอนดังนี้

สรุปผลการวิจัย

จากผลการศึกษาวิจัยเรื่องปัจจัยที่มีผลต่อการรักษาโรคไม่ติดต่อตามแนวทางพุทธศาสนา สามารถสรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

1. การวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะทางประชากรศาสตร์ของกลุ่มตัวอย่างสุขภาพดี จำนวน 144 คน จำแนกตามลักษณะประชากรศาสตร์พบว่า กลุ่มตัวอย่างสุขภาพดีส่วนใหญ่เป็นเพศหญิงมากกว่าเพศชาย คิดเป็นร้อยละ 70.92 และ 29.07 ตามลำดับ มีอายุ 45 - 59 ปี คิดเป็นร้อยละ 54.61 มีการศึกษาระดับปริญญาตรีหรือสูงกว่า คิดเป็นร้อยละ 70.21 ประกอบอาชีพรับราชการ/รัฐวิสาหกิจ คิดเป็นร้อยละ 61.70 และเป็นโรคไขมันในเลือดสูง คิดเป็นร้อยละ 16.60

2. การวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับพฤติกรรมสุขภาพดี ตามหลัก 3 ส. 3 อ. 1 น. ของกลุ่มตัวอย่างสุขภาพดี พบว่า ใช้เวลาปฏิบัติ เวลา 05.00 น. ปฏิบัติบ่อยครั้ง คิดเป็นร้อยละ 43.41 เวลา 05.00 น. - 07.00 น. ปฏิบัติบ่อยครั้ง คิดเป็นร้อยละ 51.94 เวลา 07.00 น. - 08.00 น. ปฏิบัติเป็นประจำ คิดเป็นร้อยละ 68.22 เวลา 08.00 น. - 12.00 น. ปฏิบัติเป็นประจำ คิดเป็นร้อยละ 93.80 เวลา 12.00 น. - 13.00 น. ปฏิบัติเป็นประจำ คิดเป็นร้อยละ 79.84 เวลา 13.00 น. - 16.00 น. ปฏิบัติเป็นประจำ คิดเป็นร้อยละ 82.17 เวลา 16.00 น. - 17.00 น. ปฏิบัติบ่อยครั้ง คิดเป็นร้อยละ 47.29 เวลา 17.00 น. - 18.00 น. ปฏิบัติเป็นประจำ คิดเป็นร้อยละ 59.69 เวลา 18.00 น. - 19.00 น. ปฏิบัติเป็นประจำ คิดเป็นร้อยละ 55.04 และเวลา 19.00 น. - 22.00 น. ปฏิบัติเป็นประจำ คิดเป็นร้อยละ 42.64

3. การวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับการปฏิบัติตนของกลุ่มตัวอย่างสุขภาพดี จากผลการศึกษา พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีระดับการปฏิบัติตนตามหลักวิถีพุทธ 3ส. 3อ. 1น. โดยรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X} = 4.29$) เมื่อพิจารณารายละเอียดในแต่ละด้านพบว่า กลุ่มตัวอย่างสุขภาพดี มีระดับปฏิบัติมากที่สุดในด้านการกินอาหารที่มีประโยชน์ ($\bar{X} = 4.40$) รองลงมาได้แก่ การปฏิบัติตนได้ตามตารางเวลานาฬิกาชีวิต ($\bar{X} = 4.34$) และมีระดับการปฏิบัติน้อยที่สุดในด้านการสนทนาธรรม ($\bar{X} = 4.20$) เมื่อพิจารณารายละเอียดของแต่ละปัจจัยรายด้านย่อยพบว่า

ด้านการสวดมนต์ พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีระดับปฏิบัติตนด้านการสวดมนต์โดยรวม อยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X} = 4.46$) เมื่อพิจารณารายละเอียดในแต่ละด้านพบว่า กลุ่มตัวอย่างสุขภาพดี มีระดับปฏิบัติมากที่สุดในด้านการสวดมนต์ เวลา 05.00 น. - 07.00 น. ($\bar{X} = 3.64$) และมีระดับปฏิบัติน้อยที่สุดในการสวดมนต์ เวลา 12.00 น. - 13.00 น. ($\bar{X} = 4.12$)

ด้านการนั่งสมาธิ พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีระดับปฏิบัติตนด้านการนั่งสมาธิโดยรวม อยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X} = 4.21$) เมื่อพิจารณารายละเอียดในแต่ละด้านพบว่า กลุ่มตัวอย่างสุขภาพดีมี

ระดับปฏิบัติมากที่สุดในการนั่งสมาธิ เวลา 05.00 น. – 07.00 น. ($\bar{X}=4.36$) และมีระดับปฏิบัติ น้อยที่สุดในการสวดมนต์ เวลา 12.00 น. – 13.00 น. ($\bar{X}=4.17$)

ด้านการสนทนาธรรม พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีระดับปฏิบัติด้านการสนทนาธรรมโดยรวม อยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X}=4.44$) เมื่อพิจารณารายละเอียดในแต่ละด้านพบว่า กลุ่มตัวอย่างสุขภาพดี มีระดับปฏิบัติมากที่สุดในการสนทนาธรรม เวลา 08.00 น. – 09.00 น. ($\bar{X}=4.44$) และมีระดับ ปฏิบัติน้อยที่สุดในการสนทนาธรรม เวลา 17.00 น. – 18.00 น. ($\bar{X}=4.59$)

ด้านการทานอาหารที่มีประโยชน์ พบว่า กลุ่มตัวอย่าง มีระดับปฏิบัติด้านการกินอาหารที่ มีประโยชน์โดยรวม อยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X}=4.27$) เมื่อพิจารณารายละเอียดในแต่ละด้านพบว่า กลุ่มตัวอย่างสุขภาพดีมีระดับปฏิบัติมากที่สุดในด้านรับประทาน ผัก และผลไม้ต่าง ๆ ($\bar{X}=4.40$) รองลงมาได้แก่ การรับประทาน เนื้อ นม ไข่ ($\bar{X}=4.36$) และมีระดับปฏิบัติน้อยที่สุดในการ รับประทานน้ำสมุนไพร และน้ำว่านต่าง ๆ ($\bar{X}=4.16$)

ด้านการออกกำลังกาย กลุ่มตัวอย่างมีระดับปฏิบัติด้านการออกกำลังกายโดยรวม อยู่ใน ระดับมาก ($\bar{X}=3.73$) เมื่อพิจารณารายละเอียดในแต่ละด้านพบว่า กลุ่มตัวอย่าง มีระดับปฏิบัติมาก ที่สุดในด้านออกกำลังกายเบา ๆ เช่น กระโดดตบ ฯลฯ ($\bar{X}=4.68$) รองลงมาได้แก่การวิ่งระยะสั้น 1 – 5 กิโลเมตร ($\bar{X}=4.12$) และมีระดับปฏิบัติน้อยที่สุด ได้แก่ วิ่งระยะยาว 6 กิโลเมตรขึ้นไป ($\bar{X}= 2.58$)

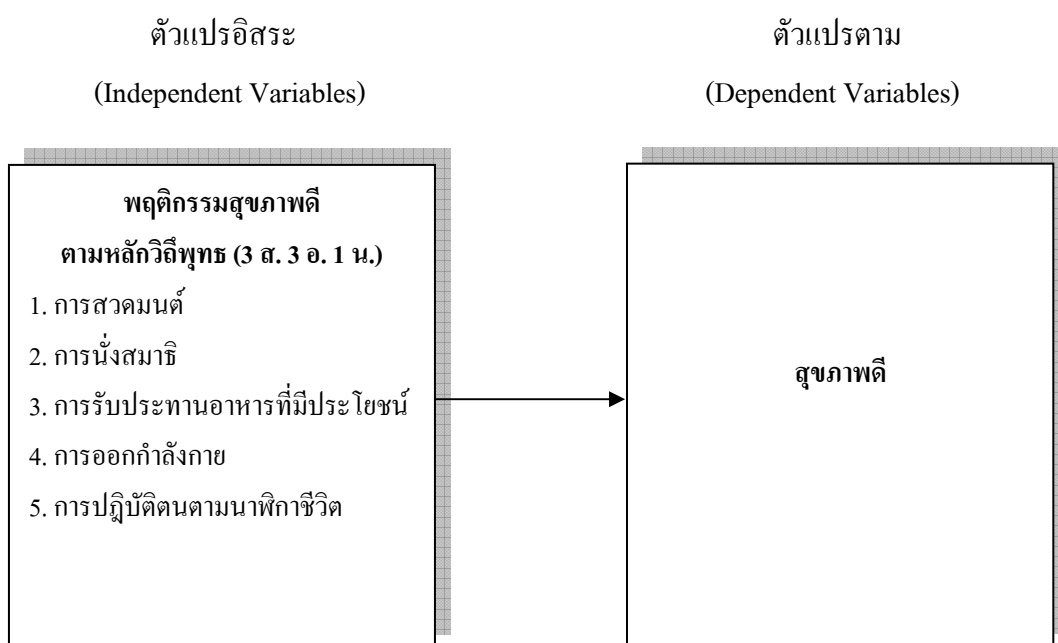
ด้านการมีอารมณ์ดี พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีระดับปฏิบัติด้านการมีอารมณ์ดีโดยรวม อยู่ใน ระดับมาก ($\bar{X}=3.47$) เมื่อพิจารณารายละเอียดในแต่ละด้านพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีระดับปฏิบัติมาก ที่สุดในด้านมีอารมณ์ดีเป็นบางครั้ง ($\bar{X}=4.13$) รองลงมาได้แก่การมีอารมณ์ดีตลอดเวลา ($\bar{X}=3.95$) และมีระดับปฏิบัติน้อยที่สุด ได้แก่ ไม่เคยมีอารมณ์ดี ($\bar{X}=2.35$)

ด้านการปฏิบัติตนได้ตามตารางเวลายานาฬิกาชีวิต พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีระดับปฏิบัติด้าน การปฏิบัติตนได้ตามตารางเวลายานาฬิกาชีวิตโดยรวม อยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X}=3.24$) เมื่อพิจารณา รายละเอียดในแต่ละด้านพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีระดับปฏิบัติมากที่สุดในด้านการปฏิบัติตนได้ตาม ตารางเวลายานาฬิกาชีวิต ($\bar{X}=4.04$) รองลงมา ได้แก่ การปฏิบัติตนได้ตามตารางเวลายานาฬิกาชีวิตได้ บางครั้ง ($\bar{X}=3.95$) และมีระดับปฏิบัติน้อยที่สุด ได้แก่ การปฏิบัติตนได้ตามตารางเวลายานาฬิกาชีวิต ไม่ได้ ($\bar{X}=1.75$)

4. การวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับผลลัพธ์ทางสุขภาพของกลุ่มตัวอย่าง พบว่า กลุ่มตัวอย่าง มี สภาวะสุขภาพ หลังนำหลักพุทธธรรม 3 ส. 3 อ. 1 น. ไปปฏิบัติ ทำให้สภาวะสุขภาพดีขึ้น คิดเป็น ร้อยละ 85.00 มีสภาวะสุขภาพคงเดิม คิดเป็นร้อยละ 8.51 ยังไม่เห็นผล คิดเป็นร้อยละ 5.67 และอื่นๆ คิดเป็นร้อยละ 0.08

5. การวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับการพัฒนาศักยภาพกลุ่มตัวอย่างสุขภาพดี ให้ความสำคัญต่อปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนารูปแบบการพัฒนาศักยภาพกลุ่มตัวอย่างสุขภาพดีสุขภาพดีตามแนวทางวิถีพุทธมีความสอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์ มีความสามารถในการพยากรณ์ ได้ระดับดี ทั้งนี้มีค่าสหสัมพันธ์พหุคูณกำลังสอง (R^2) เท่ากับ 0.658 หรือคิดเป็นร้อยละ 65.8 สามารถเขียนในรูปสมการถดถอย ได้แก่

$$Y = .308X_4 + .156X_5 + .144X_7 + .108X_1 + .104X_2; R^2 = 0.658, SE = 0.378 \text{ ดังภาพที่ 5.1}$$

ภาพที่ 5.1 รูปแบบการพัฒนาศักยภาพกลุ่มตัวอย่างสุขภาพดี
จากกรอบแนวความคิดในการวิจัยที่พัฒนาขึ้นในรูปแบบประหยัด (Parsimonious Model)

การอภิปรายผล

ผลการวิจัยพบว่า ลักษณะทางประชากรศาสตร์ของกลุ่มตัวอย่างสุขภาพดี ที่พบมาก คือ เพศหญิงอายุ 45 - 59 ปี มีการศึกษาระดับปริญญาตรีหรือสูงกว่า ประกอบอาชีพรับราชการ/รัฐวิสาหกิจ และเป็นโรคไข้มันในเลือดสูง มีระดับการปฏิบัติตน ใช้เวลาปฏิบัติตามแนวทางวิถีพุทธบ่อยครั้ง ได้แก่ เวลา 05.00 น. เวลา 05.00 น. - 07.00 น. และ 16.00 น. - 17.00 น. และปฏิบัติเป็นประจำ เวลา 07.00 น. - 08.00 น. เวลา 08.00 น. - 12.00 น. เวลา 12.00 น. - 13.00 น. เวลา 13.00 น. - 16.00 น.

เวลา 17.00 น. – 18.00 น. เวลา 18.00 น. – 19.00 น. และเวลา 19.00 น. – 22.00 น. กลุ่มตัวอย่างมีระดับปฏิบัติตามแนวทางวิถีพุทธโดยรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X} = 4.29$) เมื่อพิจารณารายละเอียดในแต่ละด้านพบว่า กลุ่มตัวอย่างสุขภาพ มีระดับปฏิบัติมากที่สุดในด้านการกินอาหารที่มีประโยชน์ ($\bar{X} = 4.40$) รองลงมาได้แก่ การปฏิบัติตนได้ตามตารางเวลานาฬิกาชีวิต ($\bar{X} = 4.34$) และมีระดับการปฏิบัติน้อยที่สุดในด้านการสนทนาธรรม ($\bar{X} = 4.20$) เมื่อพิจารณารายละเอียดของแต่ละปัจจัยรายด้านย่อยพบว่า

รูปแบบปัจจัยที่มีผลต่อการรักษาโรคไม่ติดต่อดังแนวทางพุทธศาสนาพบว่า การสวดมนต์ การนั่งสมาธิ การรับประทานอาหารที่มีประโยชน์ การออกกำลังกาย และการปฏิบัติตนตามนาฬิกาชีวิต ต่างมีความสัมพันธ์ต่อการพัฒนาศักยภาพกลุ่มตัวอย่างสุขภาพดีที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ 0.05 ($P < 0.05$) ตลอดจนรูปแบบปัจจัยที่มีผลต่อการรักษาโรคไม่ติดต่อดังแนวทางพุทธศาสนาที่พัฒนาขึ้นมีความสอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์ อีกทั้งมีความสามารถในการพยากรณ์ได้ระดับดีและเป็นที่ยอมรับ คิดเป็นร้อยละ 65.8 ซึ่งผ่านเกณฑ์ตั้งแต่ร้อยละ 40 ขึ้นไป เห็นชัดเจนว่ากลุ่มตัวอย่างสุขภาพดี มีการปฏิบัติตนตามแนวทางวิถีพุทธ ตามหลัก 3 ส. 3 อ. 1 น. ควรมีโครงสร้างปรากฏดังนี้

ศักยภาพกลุ่มตัวอย่างสุขภาพดี = .308การรับประทานอาหารที่มีประโยชน์+.156การออกกำลังกาย+.144การปฏิบัติตนตามนาฬิกาชีวิต+.108การสวดมนต์+.104การนั่งสมาธิ $R^2 = 0.658$, $SE = 0.378$

ผลการวิจัยได้นำประเด็นเหล่านี้มาวิเคราะห์ตามสรุป ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยที่ผ่านมา กล่าวคือ

การปฏิบัติตนตามแนวทางวิถีพุทธ มีผลต่อการพัฒนาศักยภาพกลุ่มตัวอย่างสุขภาพดี โดยสอดคล้องกับงานวิจัยของพระธรรมโมลี (2551) ที่ศึกษาเรื่องวิถีชีวิตพฤติกรรมสุขภาพ และการดูแลสุขภาพแบบองค์รวมของพระสงฆ์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก” ผลการศึกษาพบว่า แนวคิดตามหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนาทำให้สุขภาพหรือสุขภาพดีขึ้น

รูปแบบปัจจัยที่มีผลต่อการรักษาโรคไม่ติดต่อดังแนวทางพุทธศาสนามีความสัมพันธ์กับการพัฒนาศักยภาพกลุ่มตัวอย่างสุขภาพดี โดยสอดคล้องกับงานวิจัยของสรณีย์ สายสร (2548) ที่ศึกษาการศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวทางการป้องกันและแก้ปัญหาภาวะความเจ็บป่วยในเชิงบูรณาการแนวพุทธ : ศึกษากรณีโรคมะเร็ง ปี 2549 ผลการวิจัยพบว่า แนวคิดของ "หลักการ วิธีการป้องกันและบำบัดรักษาโรคมะเร็งของ การแพทย์ทางเลือกแบบบูรณาการ" กับ "หลักพุทธธรรม และพุทธ

วิธีในการดูแลรักษาสุขภาพ เพื่อป้องกันและแก้ปัญหาภาวะความเจ็บป่วย" มีทักษะที่สอดคล้องกัน ในหลายๆ ประเด็น ได้แก่ "ทักษะเรื่ององค์รวม" และ "การดูแลรักษาสุขภาพแบบองค์รวม" ทักษะ เรื่อง "สุขภาพ" ทักษะเรื่อง "ความเจ็บป่วย" และ "แนวทาง วิธีการป้องกันและแก้ปัญหาภาวะความ เจ็บป่วย"

ข้อเสนอแนะจากผลการวิจัย

แผนพัฒนาสุขภาพแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555 – พ.ศ. 2559) ยุทธศาสตร์การพัฒนา สุขภาพ โครงการที่ดำเนินงานสุขภาพดี วิถีพุทธ สอดคล้องกับยุทธศาสตร์ข้อ 1 ยุทธศาสตร์การ เสริมสร้างความเข้มแข็งของภาคี เครือข่ายสุขภาพ ในการสร้างสุขภาพ ตลอดจนการพึ่งพาตนเอง ด้านสุขภาพบนพื้นฐานภูมิปัญญาไทย และสอดคล้องกับยุทธศาสตร์ข้อที่ 3 คือ ยุทธศาสตร์ที่มุ่งเน้น การส่งเสริมสุขภาพการป้องกัน ควบคุมโรค และคุ้มครองผู้บริโภคด้านสุขภาพ เพื่อให้คนไทย แข็งแรง ทั้งร่างกาย จิตใจ สังคมและปัญญา การพัฒนาโครงการสุขภาพดี วิถีพุทธจะช่วยส่งเสริม เป้าหมายของยุทธศาสตร์ข้อ 1 และข้อ 3 โดยตรง

ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับโครงการพัฒนาศักยภาพกลุ่มตัวอย่างสุขภาพดีสุขภาพดี วิถีพุทธหลัง สิ้นสุดโครงการ 12 หมู่บ้าน ควรจัดให้มีการประเมินโครงการ ถอดบทเรียน เพื่อศึกษาปัจจัย ความสำเร็จของแต่ละหมู่บ้านและประเมินปัญหา อุปสรรค สิ่งที่ต้องปรับปรุงแก้ไข ทั้งในด้านผู้จัด โครงการกลุ่มตัวอย่างส่วนกลาง และกลุ่มตัวอย่างสุขภาพดีจังหวัด รวมทั้งประเมินการปฏิบัติงาน ของภาคีเครือข่ายในด้านการมีส่วนร่วม ศักยภาพในการดำเนินกิจกรรม 3ส. 3อ. 1น.

ข้อเสนอแนะจากกลุ่มตัวอย่างสุขภาพดี

1. วัดเป็นทุนเดิมทางสังคมในชุมชน เป็นที่พึ่งทางจิตใจนำมาซึ่งความสงบ ร่มเย็น ส่งเสริม ศีลธรรมให้ชุมชน ปัจจุบันคนเข้าวัดน้อย หันหลังให้วัด ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนบางแห่ง ลดลง ดังนั้น การพัฒนาวัดให้เป็นประโยชน์ในการดูแลสุขภาพจึงต้องพัฒนาอย่างจริงจัง พระสงฆ์ ผู้นำทางศาสนา ทำกิจกรรม 3 ส. สวดมนต์ สมาธิ และสันทนาการ ควรทบทวนหลักธรรมที่ นำมาใช้ในการปฏิบัติตัวในชีวิตประจำวัน เพื่อส่งเสริมสุขภาพ ป้องกันและดูแลโรคเรื้อรัง ควรนำ หลักธรรมมาทบทวน จัดลำดับความยากง่ายของความเข้าใจเหมาะสมกับศักยภาพของผู้เรียนและ เพิ่มความเข้มข้น ซึ่งประเด็นให้มองเห็นความสำคัญของการผสมผสานหลักธรรมในหลักสุขภาพ เพื่อ

ช่วยทางจิตใจของผู้ป่วย ผสมผสานให้เกิดความสมดุลไว้รอต่อ สำนักสงฆ์มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาพระสงฆ์ให้ใช้ความรู้ หลักธรรม ผสานหลักธรรมให้เกิดคุณค่า

2. ควรมีแนวคิด ปรัชญา หลักคิดที่เหมาะสม เป็นพื้นฐานรองรับการดำเนินโครงการ เช่น ให้ประชาชนเชื่อว่า ความไม่มีโรคเป็นลาภอันประเสริฐ คนเป็นที่พึ่งแห่งตน สุขภาพดี เริ่มต้นที่บ้าน สุขภาพดีไม่มีขาย อยากได้ต้องทำเอง ถ้าเป็นสิ่งที่ร่วมกันคิดเป็นของหมู่บ้านก็ยิ่งดี เพราะจะเกิดความภาคภูมิใจและยึดมั่น

3. ควรจัดให้มีการเสริมพลัง โดยประยุกต์แนวคิดการเสริมพลัง (Empowerment) เพิ่มแรงสนับสนุนทางสังคม (Social Support)

4. ใช้กระบวนการกลุ่มในการปฏิบัติงาน การทำงานเป็นทีมร่วมกับสหวิชาชีพต่าง ๆ การสร้างความสัมพันธ์ การทำงานเป็นทีมของภาคี เครือข่าย พัฒนาจิตอาสา จิตสาธารณะ สร้างความสามัคคี ปรับแนวคิดจากการพึ่งพิงเป็นพึ่งพาตนเอง

5. บ้าน สถานที่อยู่อาศัย แหล่งพักพิงที่จะเริ่มต้นสุขภาพดี เริ่มที่บ้าน บ้านเป็นทุนทางสังคมสำหรับทุกชีวิต ชีวิตมนุษย์ผูกพันอยู่กับบ้าน บ้านยังเป็นที่สถานที่ก่อให้เกิดโรคเรื้อรังได้อย่างดี ดังนั้นจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องหันมาให้ความสนใจสุขภาพบ้านและทุกคนในบ้าน การแก้ปัญหาสุขภาพ โรคเรื้อรังจึงต้องเริ่มที่บ้าน เน้นการสร้างบรรยากาศ ความรัก ความผูกพัน ความอบอุ่น การป้องกันโรคเชิงรุกเริ่มที่ครอบครัว การมีสิ่งแวดล้อมที่ปลอดภัย การสร้างภูมิคุ้มกันให้สมาชิกครอบครัวปลอดภัยจากโรคเรื้อรัง ปัจจุบันปัญหาความขัดแย้งในครอบครัวมีมากขึ้น มีความรุนแรงในครอบครัวเพิ่มขึ้น

ปัจจุบันปัญหาครอบครัวล่มสลายเพิ่มจำนวนมากขึ้นด้วยเหตุผลต่าง ๆ เช่น จากปัญหาการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การบีบคั้นทางเศรษฐกิจทำให้ต้องทิ้งครอบครัวไปทำมาหากินต่างจังหวัด ต่างประเทศปล่อยให้อาบน้ำ ผู้สูงอายุช่วยเหลือตัวเองอยู่ตามลำพัง สังคมไทยขาดการคำนึงถึงการสร้างจิตสำนึก การสร้างค่านิยมดูแลพ่อแม่ยามแก่เฒ่า ปัญหาที่พบผู้สูงอายุมีปัญหาเจ็บป่วยด้วยโรคเรื้อรังมากขึ้น บางคนมีหลายโรค เกิดจากสภาวะทางจิตใจ ความเครียด ซึมเศร้า ขาดการดูแลสุขภาพตัวเอง ไม่มีความรู้ มีพฤติกรรมเสี่ยงด้านสุขภาพ โดยตระหนักถึงความเชื่อที่กล่าวว่า ครอบครัวอ่อน เอาใจใส่ดูแลกับเอื้ออาทร ห่วงใยกันในครอบครัวถือเป็นยาอายุวัฒนะที่วิเศษ เป็นการสร้างภูมิคุ้มกันต่อโรคเรื้อรัง ช่วยลดปัญหาโรคเรื้อรังได้อย่างดียิ่ง

6. วัด เป็นศูนย์กลางรวมจิตใจ เป็นที่พึ่งทางใจของคนในชุมชน จัดเป็นสถานที่ปฏิบัติธรรม ช่วยให้เห็นจิตใจที่ติดอกกัน พระสงฆ์จึงเป็นแบบอย่างที่ดี มีการประพฤติปฏิบัติทางพระธรรม มีวินัย เป็นแบบอย่างของคนในชุมชน รวมถึงการเป็นแบบอย่างดูแลสุขภาพ มีความรู้หลักสุขภาพและหลักธรรม พระสงฆ์จึงต้องมีความรู้ความสามารถที่จะให้คำแนะนำในการป้องกันและแก้ไขปัญหา

สุขภาพจิต ใช้หลักธรรมในการอบรมเยาวชน ผู้สูงอายุในการปฏิบัติปฏิบัติชอบ ประสานเชื่อมโยง เครือข่ายในการจัดกิจกรรมดูแลสุขภาพของคนในชุมชนได้อย่างดียิ่ง

7. โรงเรียน เป็นภาคี เครือข่ายที่มีบทบาทสำคัญ โรงเรียนถือเป็นส่วนสำคัญชุมชน ผู้บริหาร โรงเรียน บุคลากรทางการศึกษา นักเรียน ผู้ปกครอง คนในชุมชน ส่วนมากจะมีความสัมพันธ์ ช่วยเหลือกิจกรรมชุมชน มีการดูแลซึ่งกันและกัน โรงเรียนปลูกฝังให้นักเรียนมีความรู้ประกอบ อาชีพ ช่วยสังคม ช่วยครอบครัวในการดูแลสุขภาพคนในครอบครัว สร้างจิตสำนึก ปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม พระสงฆ์มีโอกาสปลูกฝังธรรมะ หลักธรรมให้กับนักเรียนในโครงการ โรงเรียนวิถีพุทธ ผู้สูงอายุมีประสบการณ์ร่วมให้ความรู้ถ่ายทอดวัฒนธรรม เรียนรู้ประวัติศาสตร์ ถ่ายทอดภูมิปัญญา ด้านต่าง ๆ โรงเรียนมีศูนย์การเรียนรู้เพื่อชุมชน อบรมอาชีพด้านเกษตรกรรมและอาจจะจัดกิจกรรม การดูแลสุขภาพผู้สูงอายุ ผู้มีปัญหาการเจ็บป่วยเรื้อรังได้ในรูปแบบการมีส่วนร่วม จัดกิจกรรม ส่งเสริมความรักความภูมิใจในท้องถิ่น เปิดเวทีให้ภูมิปัญญาชาวบ้านได้แสดงความสามารถถ่ายทอด มรดกทางสังคม

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. ผลที่ได้จากการศึกษาครั้งนี้ ซึ่งเป็นการศึกษาเฉพาะกลุ่มตัวอย่างสุขภาพ จาก 4 โรงพยาบาลเอกชนเท่านั้น ซึ่งในการศึกษาครั้งต่อไปควรจะศึกษากลุ่มตัวอย่างสุขภาพดีจาก โรงพยาบาลเอกชนทั่วประเทศ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครอบคลุมและเป็นแนวทางในการพัฒนาสุขภาพ วิทยาสุขภาพดีต่อไป

2. ในการศึกษาร้อยต่อไป ควรศึกษาเกี่ยวกับการปฏิบัติในศาสนาอื่นด้วย เช่น ศาสนา อิสลาม ศาสนาคริสต์ ศาสนาฮินดู เพื่อนำผลการวิจัยมาประยุกต์ พัฒนากลุ่มตัวอย่างสุขภาพดีให้ดียิ่งขึ้น